

Polymerizace Syntetické polymery v zubním lékařství

Pavel Bradna

Výzkumný ústav stomatologický

Praha 2009

Dentální materiály - materiály pro zubní lékařství

- Anorganické materiály - cementy, dentální keramika, sádry, zatmelovací hmoty
- Kovy - zubní (stříbrný) amalgám, konstrukce zubních náhrad spony, ortodontické dráty, zámky, implantáty
- Organické (**polymerní**) materiály

Typické aplikace polymerů ve stomatologii

- Výplňové a fixační materiály (kompozity, skloionomerní a pryskyřičné cementy, adheziva)
  - Obturační endodontické materiály
  - Zubní náhrady (báze náhrad, umělé zuby, prefabrikované fazety a korunky)
  - Otiskovací hmoty
- Zařízení (špachtle, odměrky, části přístrojů)

Obsah:

- Termíny a definice
- Struktura polymerních řetězců
- Polymerizace
- Metakrylátové polymery
(polymetylmetakrylát)
- Typické dimetakrylátové monomery a jejich aplikace

Definice

Polymer - látka, jejíž molekuly (makromolekuly) se skládají z velkého počtu „POLY“ malých, opakujících se stavebních jednotek „mer“ spojených kovalentními vazbami

Molekuly monoMERU

„POLY“merní řetěz, makromolekula

Polymerizace/polymerace

Kovalentní vazba

Poznámka o terminologii:

Ve stomatologii:

Polymer = pryskyřice (resin)

ale:

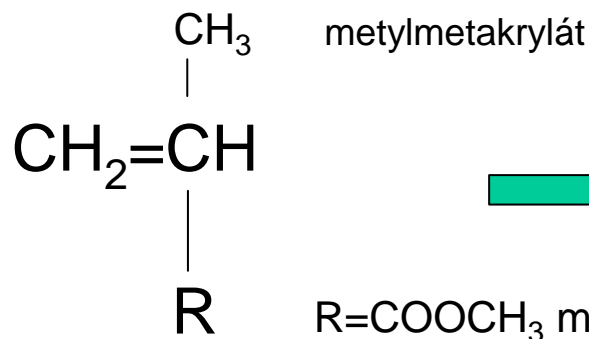
i některé monomery (dvoufunkční dimetakryláty) jsou označovány jako pryskyřice (resins)

Resin composites = pryskyřičné kompozity (lépe kompozity na bázi pryskyřic)

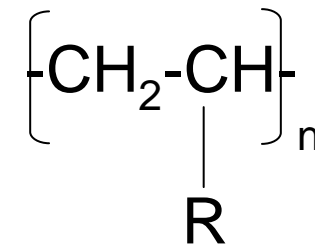
Polymerizace = polymerace

Které parametry určují vlastnosti polymerů?

1. Chemické složení polymeru
typ monomeru, jeho struktura

Obecná struktura vinylových polymerů

Příklady:

R = H – polyetylén (hydrofobní, semikrystalický polymer)

R = OH – poly(vinylalkohol), hydrofilní ve vodě rozpustný polymer se schopností vytvářet termoreversibilní gely

2. Topologie polymerních řetězců

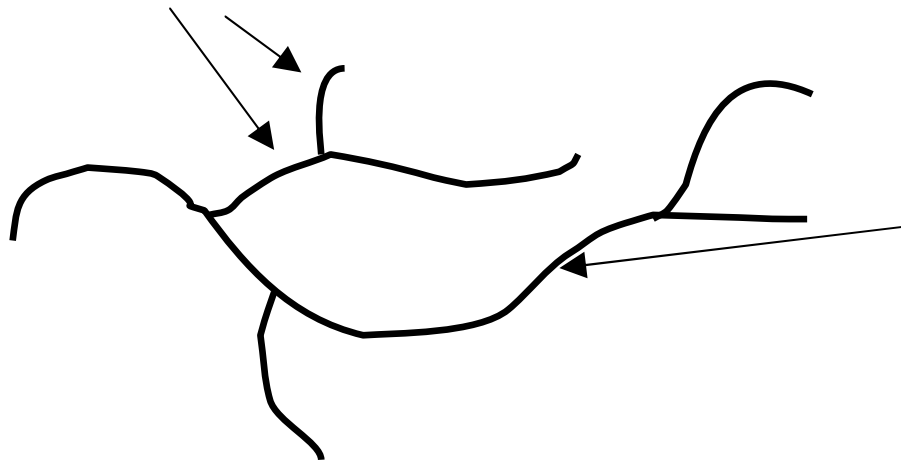
- Lineární polymery

A-A-A-A-A-A-A-

- Nelineární (větvené) polymery

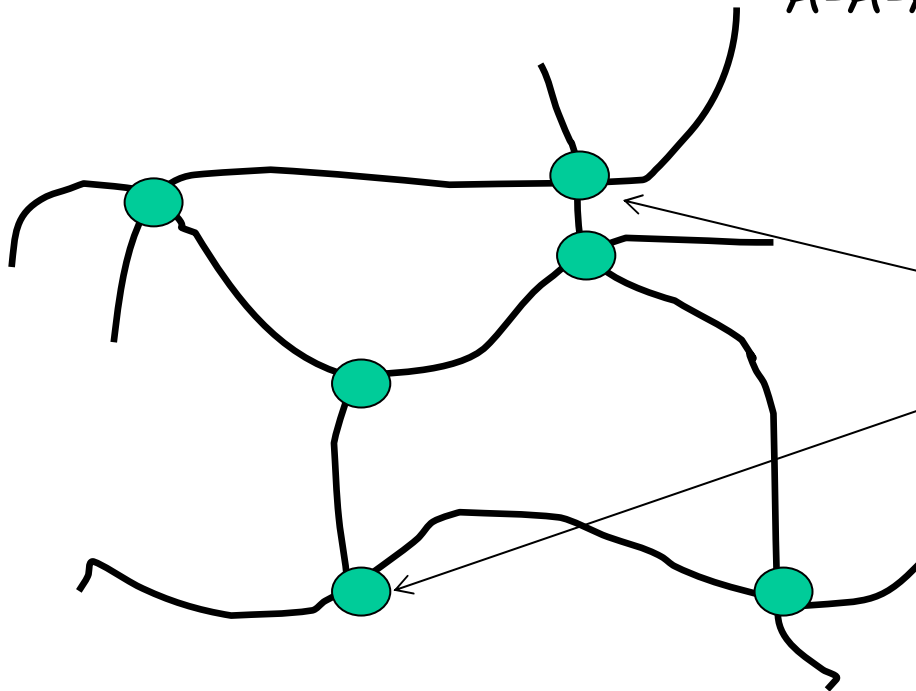
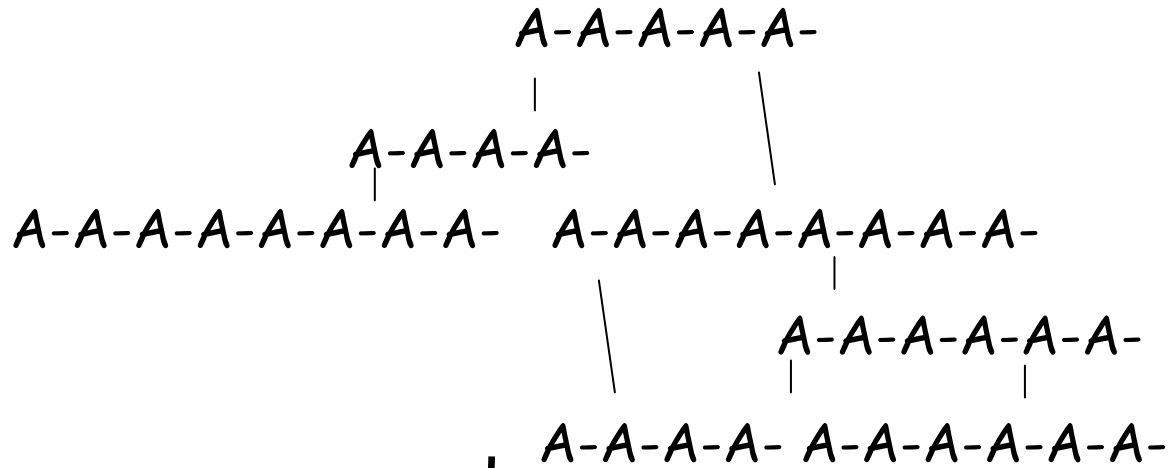
Větve

Lineární - základní
polymerní řetěz
(kostra řetězce)

- Zesíťované polymery (polymerní sítě)

Příčné vazby (uzly, cross-links) permanentní spoje mezi jednotlivými řetězci Omezují „nezávislý“ pohyb řetězců - zvyšují tuhost a pružnost polymerů

Vliv síťování na fyzikální vlastnosti polymerů

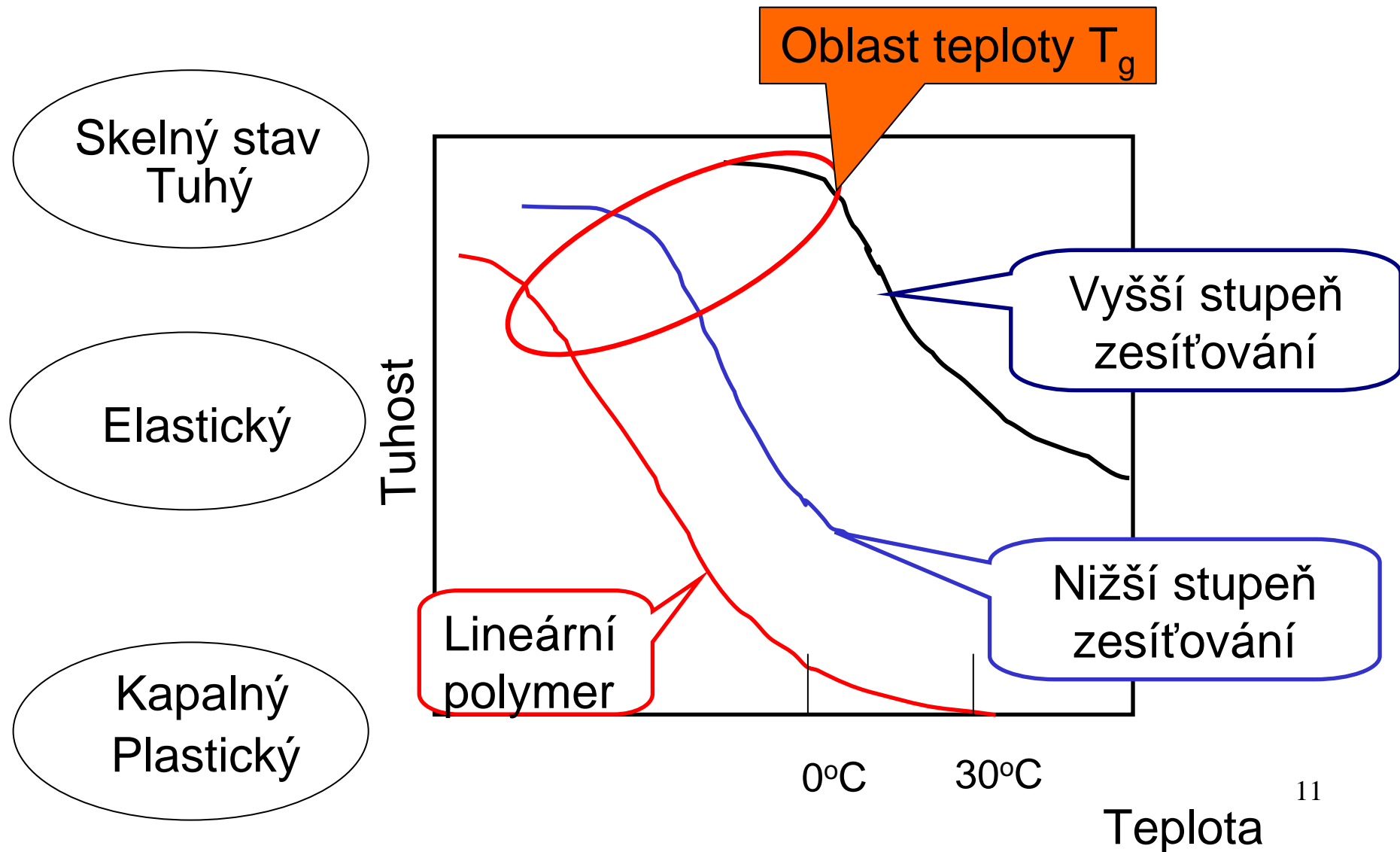
Lineární nebo větvené polymery - po zahřátí lze plasticky deformovat (tají), lze je tvářet - **termoplastické polymery**.

(obvykle rozpustné v organických rozpouštědlech)

Zesíťované polymery - po zahřátí je nelze plasticky tvářet, teplem netavitelné - při zahřívání se rozkládají - **termosety**.

(nerozpustné v organických rozpouštědlech)

Teplota skelného přechodu („teplota měknutí“) T_g

3. Rozdělení polymerů podle distribuce monomerních jednotek v řetězci

- Homopolymery (jeden typ monomerních jednotek - A)

A-A-A-A-A-A-A- *lineární/větvený*

- Kopolymery (2-3 komonomery)

A-B-A-B-B-B-A- *statistický*

A-A-A-B-B-B-B-A-A- *blokový*

A-B-A-B-A-B-A- *alternující*

-A-A-A-A-A-A-A- *roubovaný*
|
B-B-B-B-B

4. Molární hmotnost polymerů

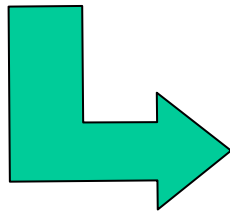
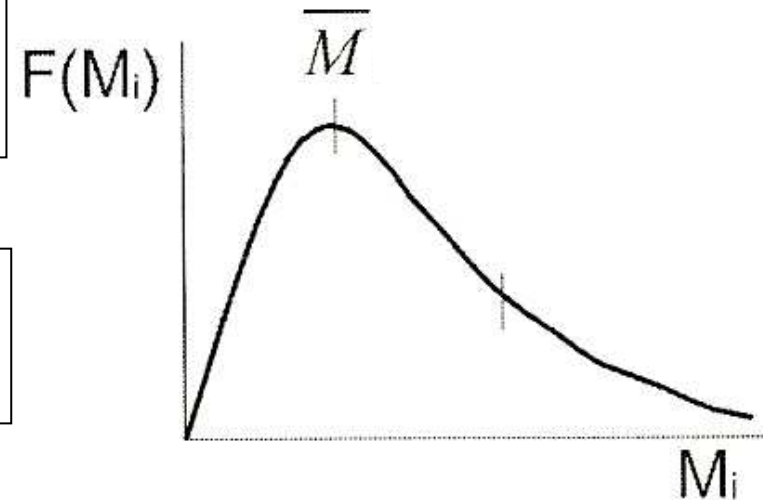
Jednoduché sloučeniny jsou tvořeny identickými molekulami = mají definovanou molární hmotnost

Molekuly tvořící polymer se velikostí výrazně liší

Polymerační stupeň P :

$$P = \bar{M}_p / M$$

$\bar{M}_p$ a M_m jsou molární hmotnosti polymeru a monomeru

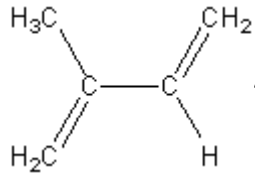

Polymery jsou charakterizovány průměry molárních hmotností nebo průměry polymeračního stupně

Polymery používané ve stomatologii

1. Přírodní polymery

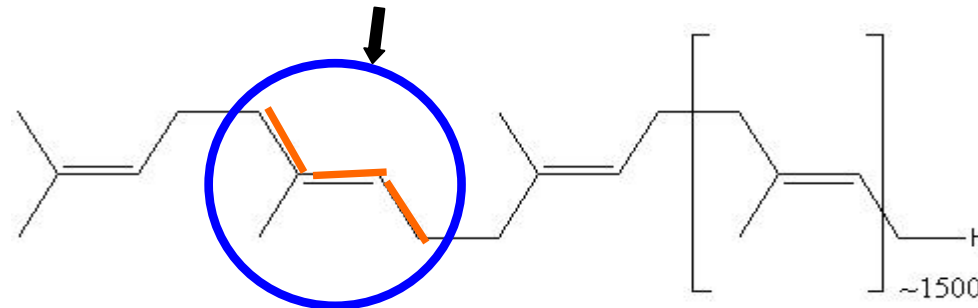
- polysacharidy (agar a algináty)
- poly(isopren)

2-metyl-1,3-butadien

gutaperča

Trans-poly(1,4-isopren) - (gutaperčové čepy)

Přírodní kaučuk

Cis-poly(1,4-isopren) - (otiskovací hmoty)

2. Syntetické polymery

Připravují se polymeračními reakcemi:

- **Řetězová (adiční) polymerizace** monomerů s dvojnou vazbou
- **Neřetězová - kroková, postupná polymerizace** dvoufunkčních monomerů, obvykle doprovázená uvolňováním nízkomolekulárních sloučenin (analogicky reakcím jednofunkčních sloučenin - esterifikace - kyselina+alkohol/diol+dikyselina)

Řetězová polymerace

Charakteristika

- Startuje z aktivního centra (pouze aktivované molekuly jsou schopny reakce)
- π -vazba monomerů je transformována na σ -vazbu v polymeru
- Monomerní molekuly se navazují na konec rostoucího řetězce
- Je velmi rychlá a exotermní (uvolňuje se teplo)
- Vznikají polymery vysoké molární hmotnosti
- Po polymeraci obsahuje volné-nezreagované monomery

Typy řetězových polymerací:

- Radikálová polymerace - aktivním centrem je volný radikál (obsahuje nepárový elektron).
- Kationtová polymerace - aktivní centrum nese kladný náboj.
- Aniontová polymerace - aktivní centrum je záporně nabité.

Příklady polymerů připravovaných řetězovou polymerací

Název	Vzorec	Monomer	Vlastnosti	Tg [oC]
Polyetylén nízkohustotní (LDPE)	$-(\text{CH}_2-\text{CH}_2)_n-$	etylén $\text{CH}_2=\text{CH}_2$	měkký	-125
Polyetylén vysokohustotní (HDPE)	$-(\text{CH}_2-\text{CH}_2)_n-$	etylén $\text{CH}_2=\text{CH}_2$	tuhý	-135
Polypropylén (PP) different grades	$-\text{[CH}_2-\text{CH}(\text{CH}_3)]_n-$	propylén $\text{CH}_2=\text{CHCH}_3$	<u>ataktický</u> : měkký, poddajný <u>isotaktický</u> : tvrdý	-20 100
Poly(vinylchlorid) (PVC)	$-(\text{CH}_2-\text{CHCl})_n-$	vinylchlorid $\text{CH}_2=\text{CHCl}$	Velmi tuhý	81
Polystyren (PS)	$-\text{[CH}_2-\text{CH}(\text{C}_6\text{H}_5)]_n-$	styrén $\text{CH}_2=\text{CHC}_6\text{H}_5$	tvrdý, sklovitý, dokonale transparentní, tozpustný v organických rozpouštědlech	100
Polytetrafluoroetylén (PTFE, Teflon)	$-(\text{CF}_2-\text{CF}_2)_n-$	tetrafluoroetylén $\text{CF}_2=\text{CF}_2$	houževnatý, velmi odolný chemickému působení	Cca 160
Poly(methylmetakrylát) (PMMA, Lucite, Plexiglas)	$-\text{[CH}_2-\text{C}(\text{CH}_3)\text{CO}_2\text{CH}_3]_n-$	methylmetakrylát $\text{CH}_2=\text{C}(\text{CH}_3)\text{CO}_2\text{CH}_3$	sklovitý, tvrdý, dokonale transparentní	110-125
cis-polyisoprén přírodní kaučuk	$-\text{[CH}_2-\text{CH}=\text{C}(\text{CH}_3)\text{CH}_2]_n-$	isoprén $\text{CH}_2=\text{CH}-\text{C}(\text{CH}_3)=\text{CH}_2$	měkký, lepkavý	-70 18

Neřetězová - kroková polymerace

Charakteristika

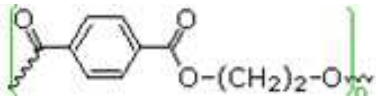
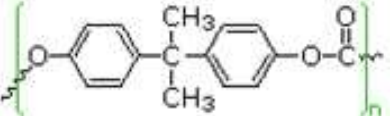
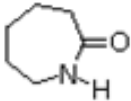
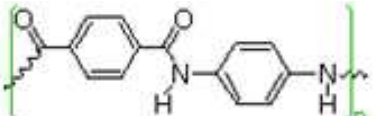
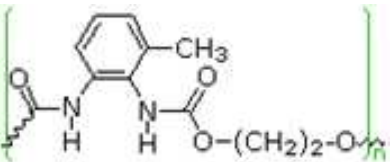
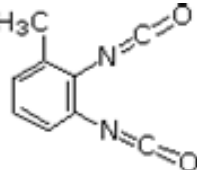
- Probíhá reakcí funkčních skupin (kondenzace)
- Podmínkou je přítomnost alespoň 2 funkčních skupin na monomerní jednotce
- Molekula libovolného monomeru má stejnou pravděpodobnost účastnit se reakce
- Po uskutečnění jednotlivé reakce zůstává schopnost řetězce dále růst
- Polymery vznikají pomaleji než u adičních řetězových reakcí

- Reakční směs obsahuje diméry, triméry atd, nízká koncentrace volných monomerů
- Polymery mají obvykle nižší molární hmotnost

Typy neřetězových - krokových polymerací

- Polykondenzace
- Polyadice

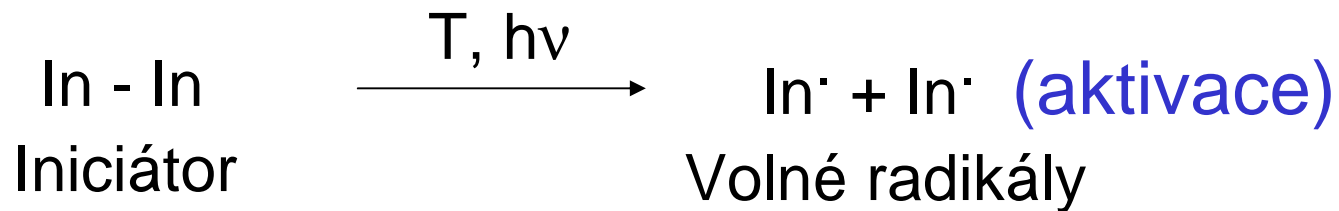
Typické příklady

Vzorec	Typ	Výchozí složky	Aplikace
	polyester Mylar	Ftalové kyseliny, polyoly	Matrice, nástroje,
	polykarbonát	(Bisphenol A) fosgen	Umělé zuby, Prefabrikované fazety, korunky, ortodontické zámky
$\sim[\text{CO}(\text{CH}_2)_4\text{CO}-\text{NH}(\text{CH}_2)_6\text{NH}]_n\sim$	polyamid Nylon 66	$\text{HO}_2\text{C}-(\text{CH}_2)_4-\text{CO}_2\text{H}$ $\text{H}_2\text{N}-(\text{CH}_2)_6-\text{NH}_2$	Chirurgické šicí materiály
$\sim[\text{CO}(\text{CH}_2)_5\text{NH}]_n\sim$	polyamid Nylon 6 Perlon		Chirurgické šicí materiály
	polyamid Kevlar	para $\text{HO}_2\text{C}-\text{C}_6\text{H}_4-\text{CO}_2\text{H}$ para $\text{H}_2\text{N}-\text{C}_6\text{H}_4-\text{NH}_2$	Vyztužující vlákna pro dlahy, čepy
	Toluene diisocyanate	$\text{HOCH}_2\text{CH}_2\text{OH}$ 	Modelový materiál

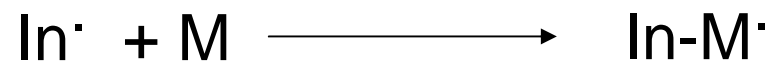
A. Fáze radikálové polymerace

1. Iniciace/indukce - zahájení reakce

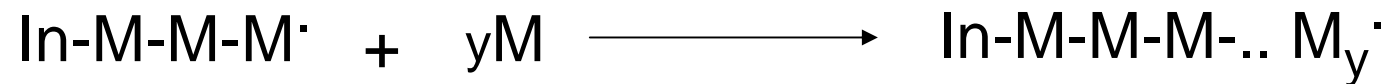
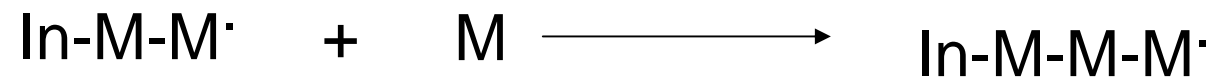
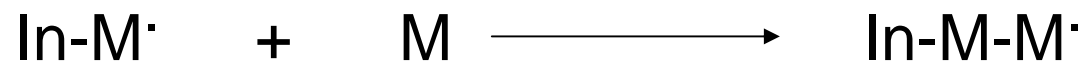
- Tvorba primárních radikálů

- Adice primárních radikálů na dvojnou vazbu monomeru

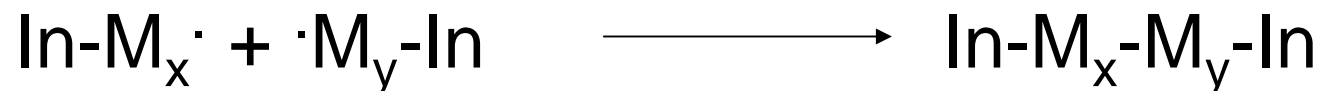

2. Propagace - adice monomeru na aktivní centrum na konci řetězce (volný radikál) za vzniku nového aktivního centra

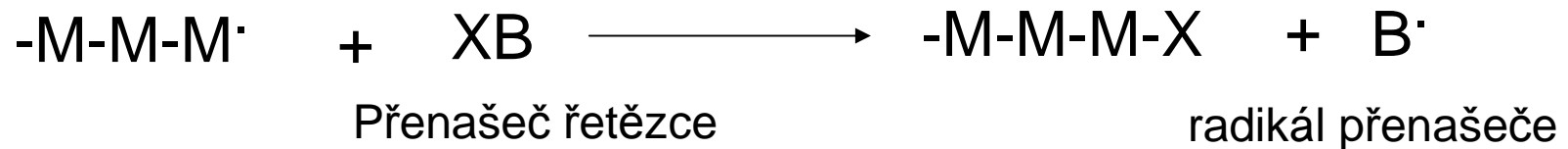
3. Terminace - růst řetězce je ukončen

Nejčastěji rekombinací radikálů

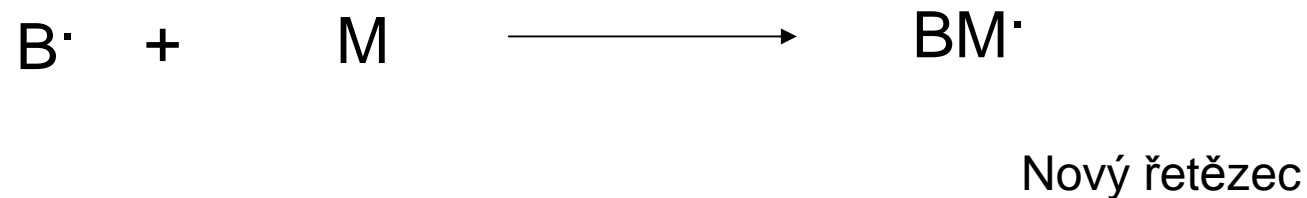

4. Přenosové reakce - molekula „PŘENAŠEČE“ se zachytí na rostoucí řetěz, „převezme volný radikál“, tím ukončí růst řetězce a zahájí růst nového řetězce.

-Terminace

- Zahájení růstu nového řetězce

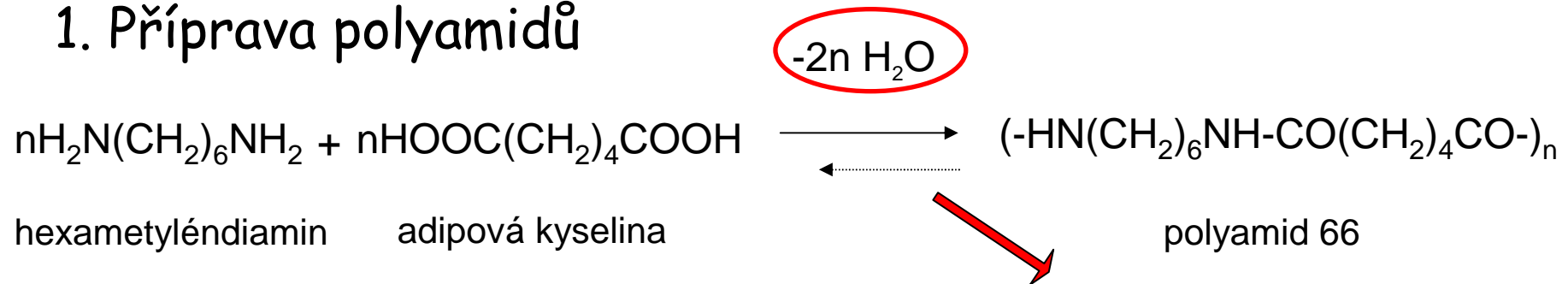
Retardér - látka „zpomalující“ průběh polymerace

Inhibitor - „retardér“, který s aktivním centrem vytváří velmi rychle stabilní sloučeniny, neschopné další polymerace - tím zastaví průběh polymerace

Neřetězové polymerace

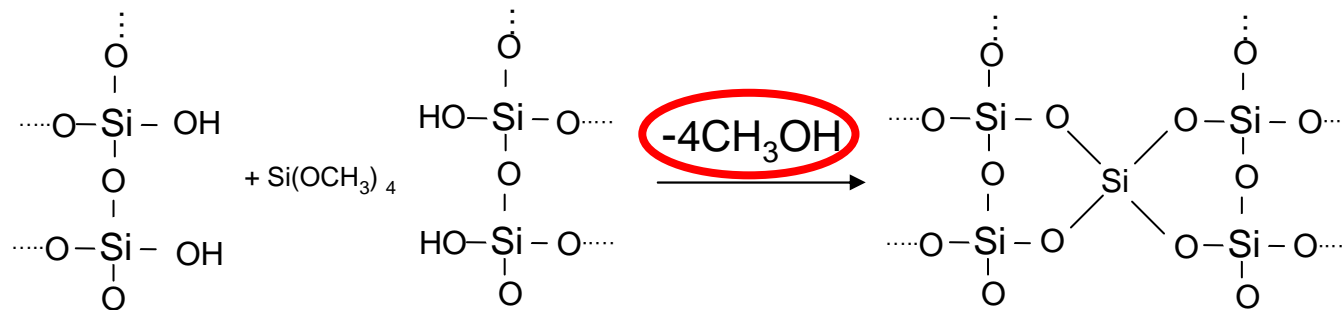
Polykondenzace (uvolňují se reakční produkty)

1. Příprava polyamidů

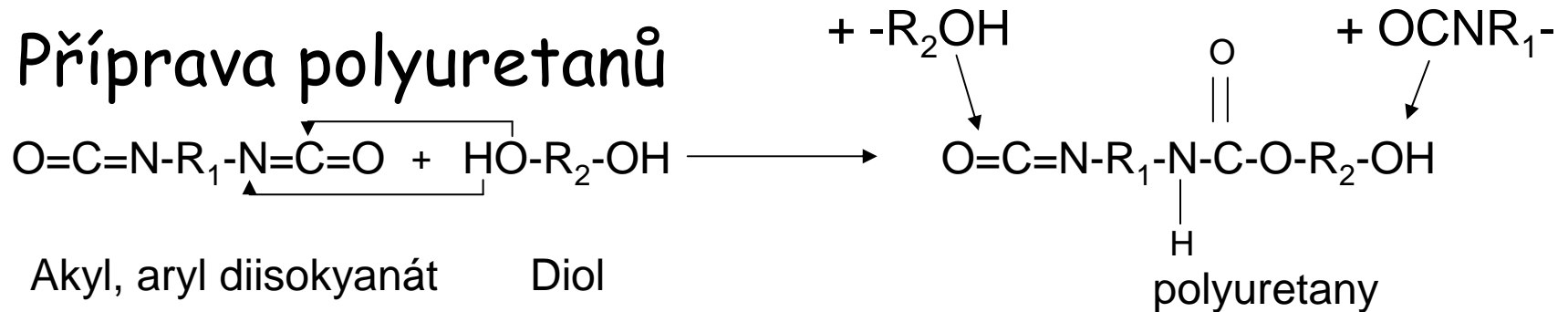
Kontroluje dosaženou molární hmotnost

2. Reakce tuhnutí C-silikonových otiskovacích hmot

Polyadice

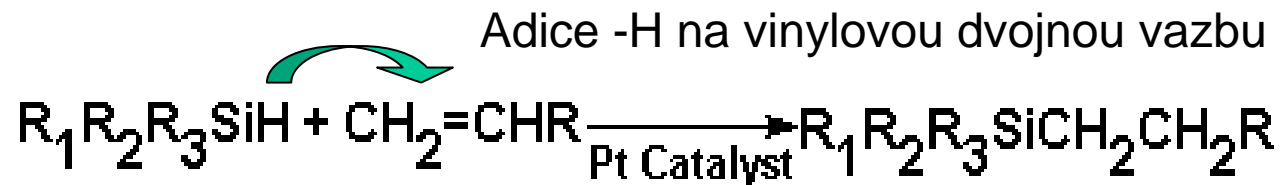
1. Příprava polyuretanů

2. Reakce tuhnutí A-silikonových otiskovacích hmot

Vinyl terminovaný polysiloxanový prepolymer

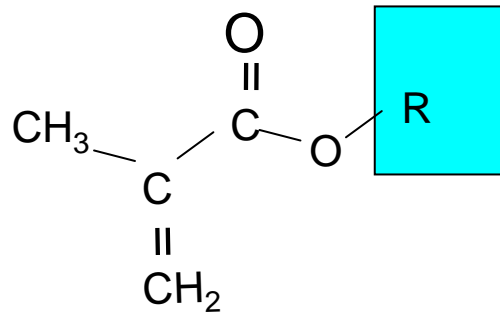

Methylhydrodimetylsiloxan – síťovadlo

Metakrylátové (MMA) polymery

Nejčastěji používaná skupina polymerů v zubním lékařství

Metakrylátové polymery

R = H - metakrylová kyselina

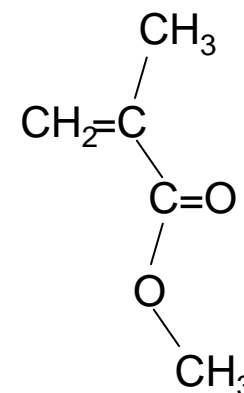
CH₃ - metylmetakrylát (MMA)

CH₃-CH₂-OH - hydroxyethylmetakrylát (HEMA)

Proč? V nezpolymerovaném stavu lze snadno zhotovovat individuální náhrady (výplně, báze náhrad), rychle polymerují, jsou dobře snášeny lidským organismem

Vlastnosti MMA

- Bezbarvá tekutina
- Nemísitelná s vodou, ale s organickými rozpouštědly
- Bod tání -48°C
- Bod varu 100.3°C
- Hustota 0.945 g/cm^3
- Polymerační teplo 54.3 kJ/mol
(!! exotermní reakce !!)
- Dráždivý
- **!! Hořlavina I. třídy !!**

Vlastnosti poly(metylmetakrylátu, PMMA)

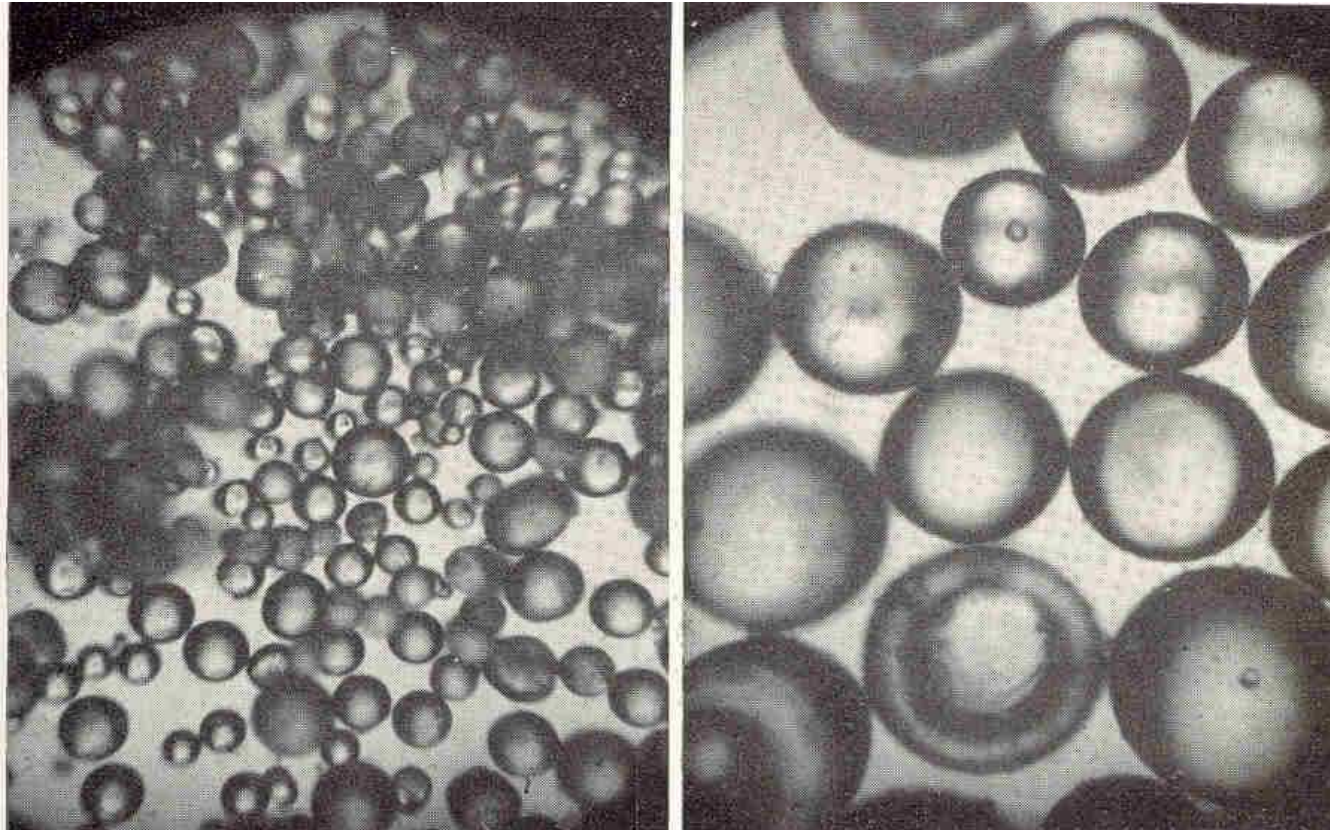
- Transparentnost a vysoká optická čistota
- Nízká absorpce viditelného a UV záření (do 250 nm)
- Hustota $1,19 \text{ g/cm}^3$ (způsobuje polymerační kontrakci cca 22 obj. %)
- Pevnost v tlaku 90 - 100 MPa
- Vysoká tuhost - elastický modul přes 2,4 GPa
- Nízká sorpce vody do cca. 1,0 hmotn. %
- Teplotní odolnost $T_g = 120 - 125^\circ\text{C}$
- Rozpustnost v organických rozpouštědlech (MMA, aceton, toluen a pod)

Aplikace PMMA v zubním lékařství

- První aplikace pro zhotovení zubních náhrad (termoplastické lisování) roztaveného PMMA prášku (drahé a komplikované)
- 1936 - fa. Kulzer: systém prášek/kapalina
  - Prášek - PMMA předpolymer se zbytkovým DBP
  - Kapalina - MMA monomér a aditiva
  - Po smísení vzniká plastické těsto, které lze zalisovat do individuálně zhotovené sádrové formy
  - Snížená polymerační kontrakce (cca 6 obj. %) - vyšší přesnost náhrady

PMMA předpolymer

Připravované suspenzní polymerací

Průměrná velikost částic 0,005-0,100 mm

Klasifikace PMMA materiálů podle mechanismu iniciační reakce

- Teplem iniciované/polymerující (heat cured/heat curing resins)
(dvou složkové systémy)
- Chemicky tuhnutí
(samopolymerující/rychle tuhnutí, rychle polymerující/cold curing, autopolymerizing, fast curing) resins
(dvousložkové systémy)
- Světlem
tvrditelné/tuhnutí/polymerovatelné (Light Curing - LC) resins
(jednosložkové systémy)

1. Teplem iniciované PMMA materiály

(bazální pryskyřice, pryskyřice pro výrobu akrylátových zubů, korunkové pryskyřice)

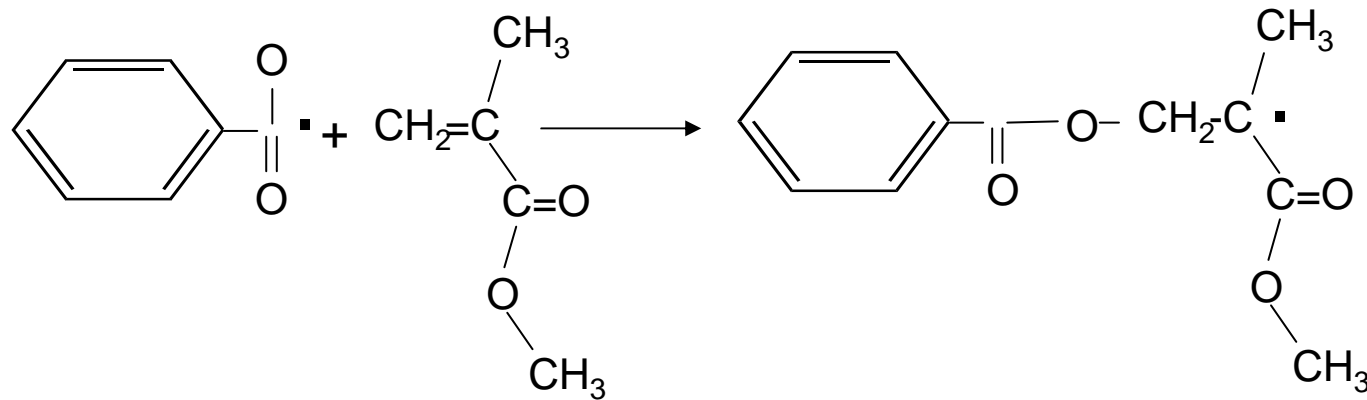
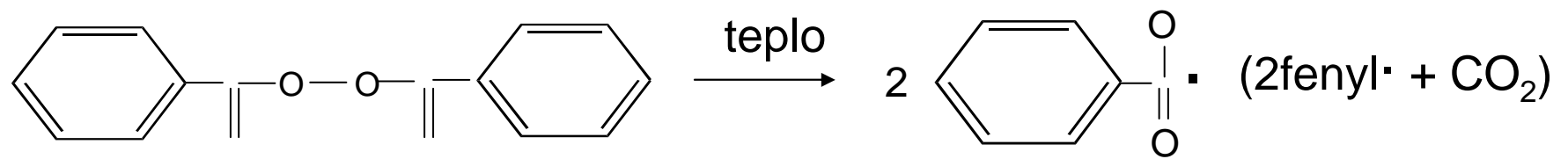
Složení:

prášek: PMMA předpolymer obsahující dibenzoyl peroxid
(cca 0,5 - 0,6 hmotn. %)

kapalina/liquidum: MMA, síťovadlo (cca. 1- 6 hmotn. %),
inhibitory, regulátory, aditiva (plastifikátory)

- Inicialne

- Rozklad dibenzoyl peroxidu (DBP) teplem

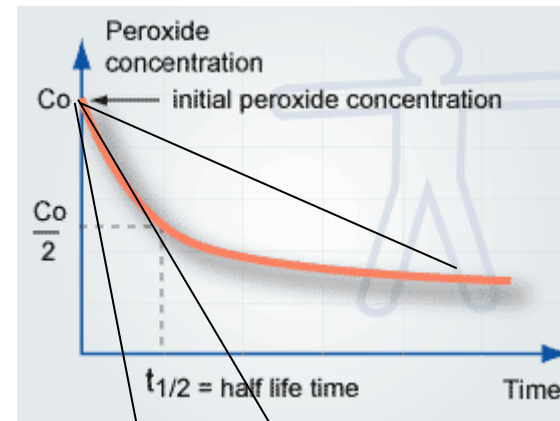
Tepelný rozklad peroxidů

C = koncentrace peroxidu

k = rozpadová konstanta

t = čas

$$C = C_0 \cdot e^{-kt}$$

Vliv teploty

Teplotní závislost rychlostní konstanty lze vyjádřit Arrheniovou rovnicí:

$$k(T) = A \cdot e^{-E_a/RT}$$

Kde: $k(T)$ = rychlostní konstanta při teplotě T (K)

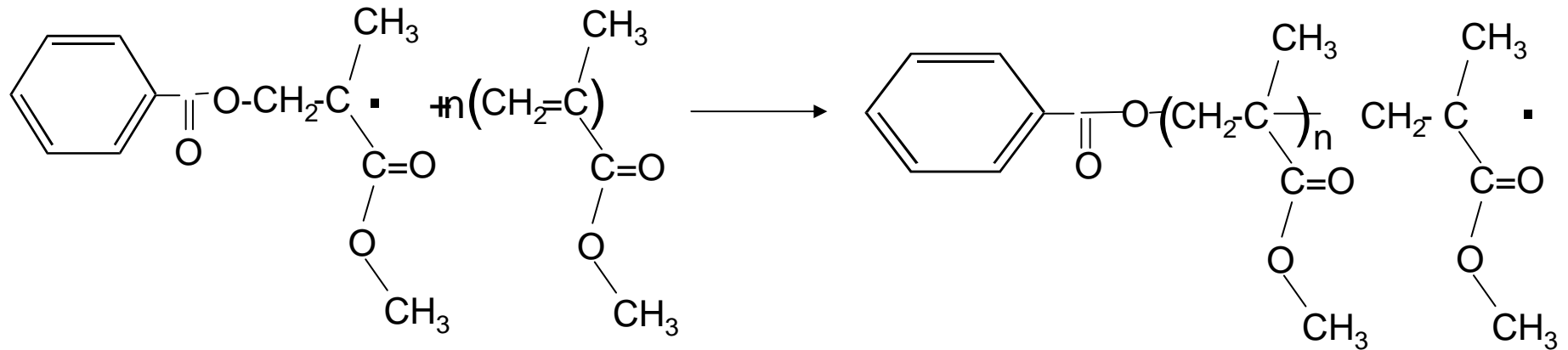
E_a = Aktivační energie

R = Univerzální plynová konstanta

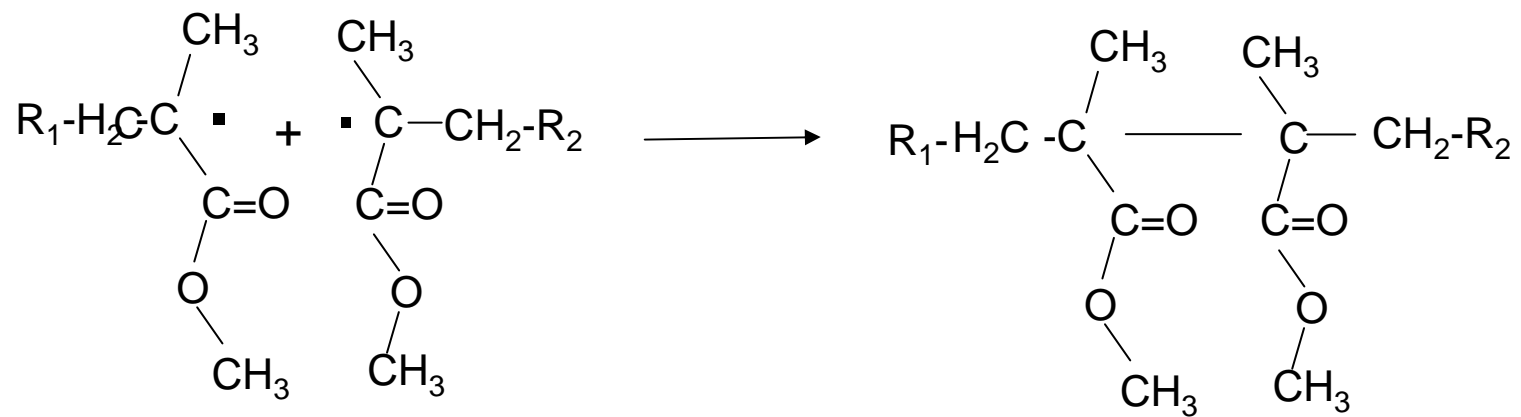
T = Teplota v K

Čím větší je teplota T - tím vyšší je k a koncentrace radikálů

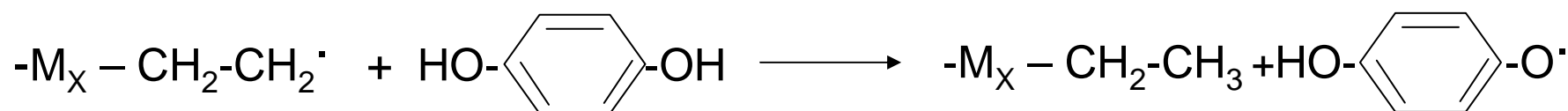
• Propagace

• Terminace

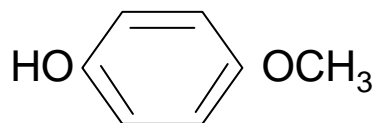

•Přenos řetězce na fenolické inhibitory polymerace

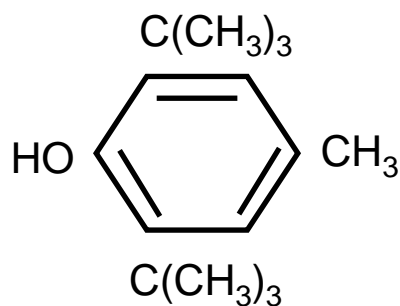

Hydrochinon (HQ)

Stabilní hydrochinonový
radikál zastaví další růst
řetězce

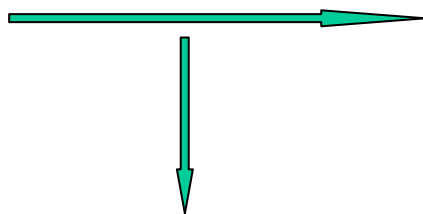
4-metoxyfenol (hydrochinon mono
metyléter) MEHQ

2,6-di-tert-butyl-4-metylfenol
(butylhydroxytoluen - BHT)

Stericky stíněné fenoly – méně účinné, ale snižují
zabarvení polymeru rozkladnými produkty - **Synergetické
směsi HQ + MEHQ**

Kyslíková inhibice polymerace

Stabilní hydroperoxid

Kyslíkem inhibovaná vrstva na povrchu
kompozitů

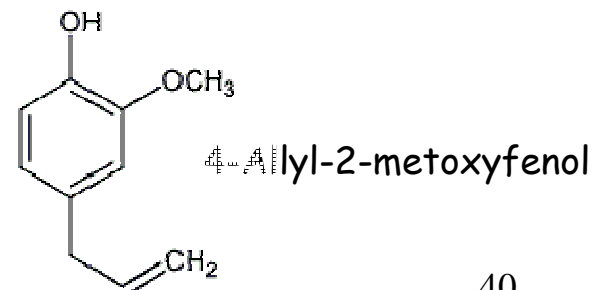
Proč se přidávají inhibitory polymerace?

Obvykle 0,01 – 0,005 hmotn %

1. Prodloužení doby použitelnosti - potlačením samovolné polymerace „vychytáváním“ volných radikálů vznikajících i při běžné teplotě
2. Prodloužení doby zpracovatelnosti
3. Snížení citlivosti na okolní světlo (LC materiály)

Poznámka

Eugenol = fenol
(inhibuje polymerace)

Inhibice ZnO-eugenolovými materiály

2. Chemicky tuhnutí PMMA materiály

(opravy celkových náhrad, rebazovací materiály, ortodontické aparáty, licí pryskyřice)

Složení:

prášek: PMMA předpolymer nebo kopolymer (jemné částice), zbytkový dibenzoyl peroxid 0,4 -0,5 hmotn. %

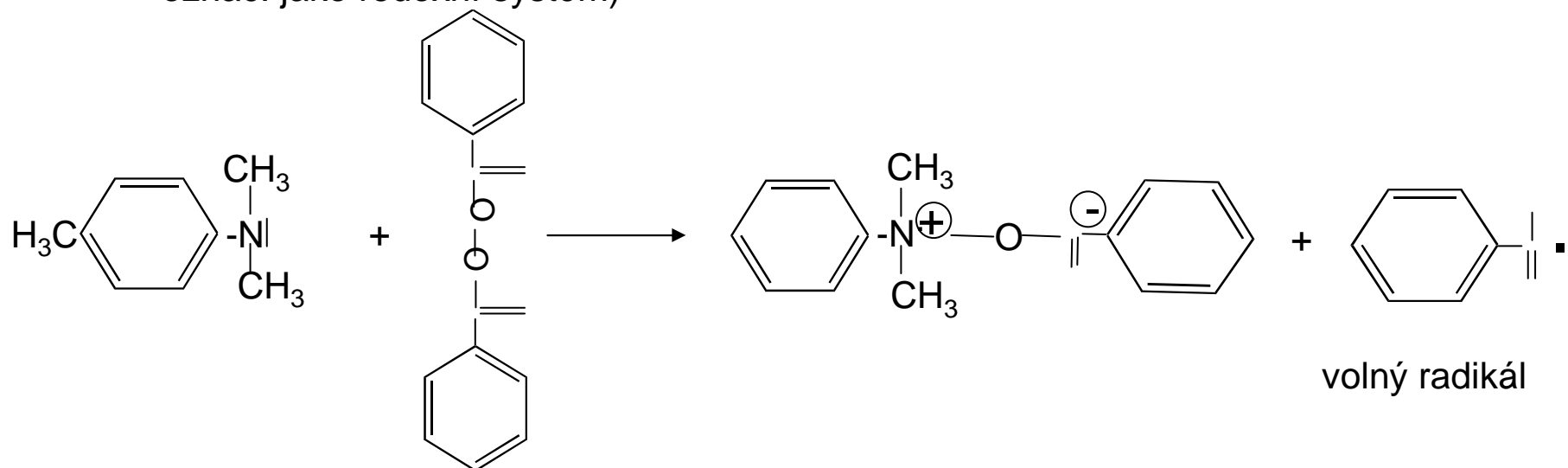
kapalina: MMA, síťovadlo, inhibitory polymerace, akcelerátory (1-4 hmotn. %), UV absorbery

Akcelerátory

1. Terciální aromatické aminy

2. Deriváty kyseliny barbiturové kombinované s alifatickými aminy (větší barevná stálost), Cu soli
3. p-toluensulfínát sodný (pro systémy s metakrylovou kyselinou), Cu soli

Schéma rozpadu DBP v přítomnosti terciálních aminů (někdy označ. jako redoxní systém)

N,N-dimetyl-p-toluidin (DMPT); N,N-di(hydroxyetyl)-p-toluidin

Porovnání s teplem iniciovanými polymery:

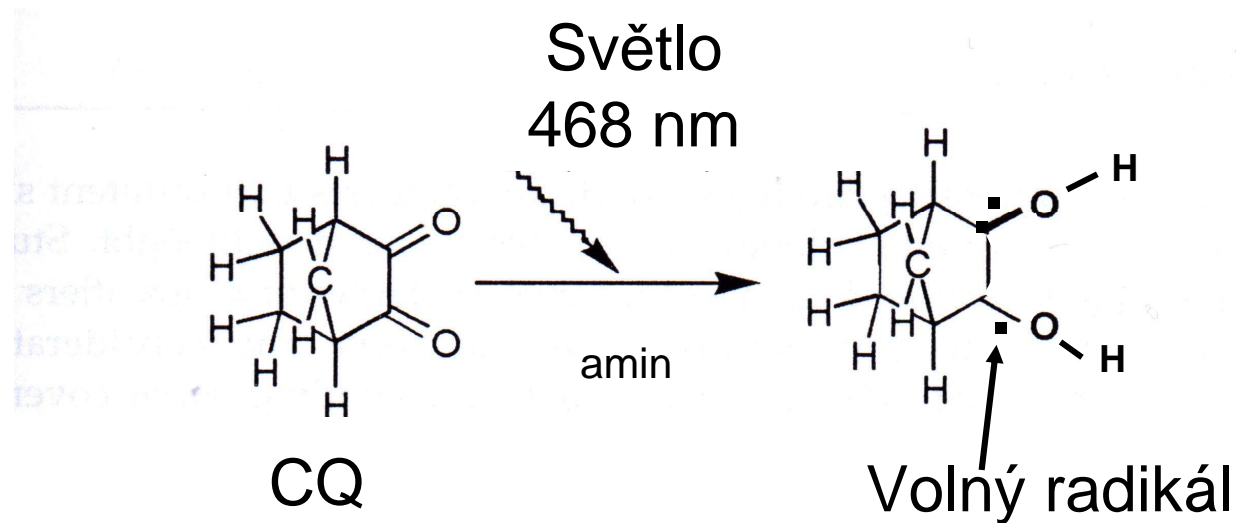
- Menší molární hmotnost
- Větší obsah volného monomeru 3-5 hmotn. % (teplem iniciované do cca 1 hmotn. %)
- Zabarvování vlivem oxidace urychlovačů na bázi aromatických aminů a jejich reakčních produktů⁴²

3. Světlem iniciované PMMA materiály

(světlem polymerovatelné bazální pryskyřice)

Metakrylátové a dimetakrylátové monomery,
světelný/fotoiniciační systém - kaforchinon (CQ),
aminové urychlovače, inhibitory polymerace a plnivo

1. Krok - excitace kaforchinonu absorpcí fotonu

2. Krok - reakce s elektronovým párem aminového urychlovače

Polymerace dalších materiálů na bázi metakrylátů a akrylátů

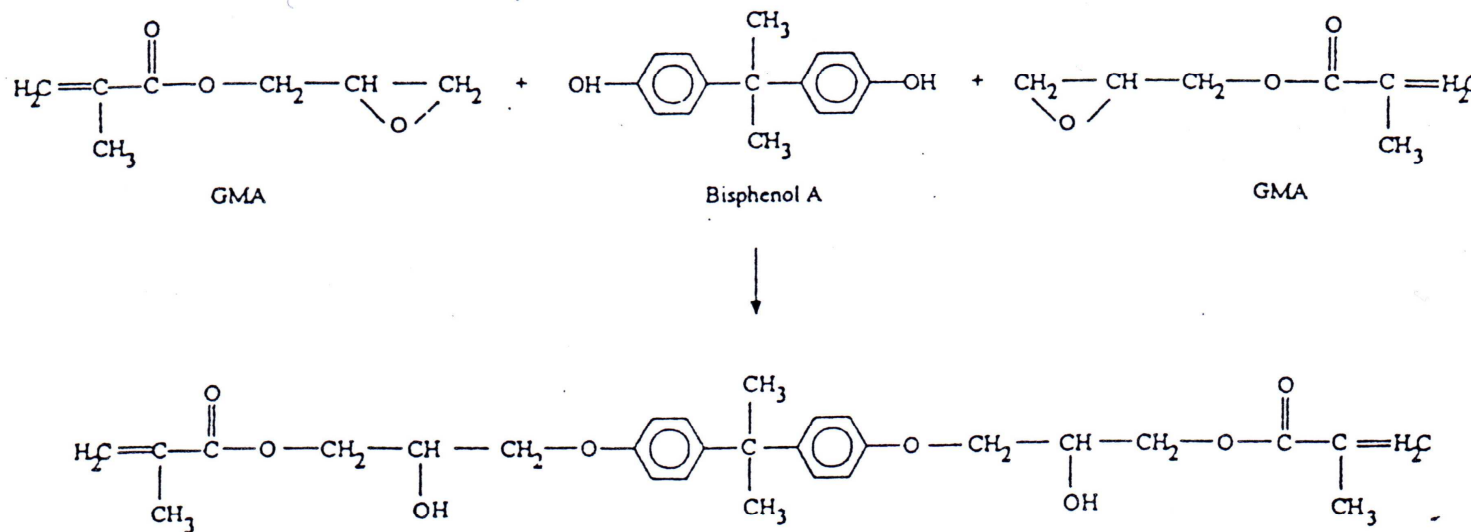
(chemicky a světlem tuhnutí kompozitní - výplňové, dostavbové, pečetící, fixační cementy) a adheziva

1. Na místo MMA monomerů obsahují dimetakryláty/akryláty, u adhezivních systémů jednoduché metakryláty, či akryláty často vázané na fosforečnou či organickou kyselinu
2. Součástí systému jsou minerální plniva (Ba, Sr, Zr sklo) s velikostí částic nano (10-100 nm) až 5 μm

Mechanismus radikálové polymerace a iniciace je obdobný chemicky a světlem tuhoucím PMMA materiálům

A. Typické dimetakrylátové monomery

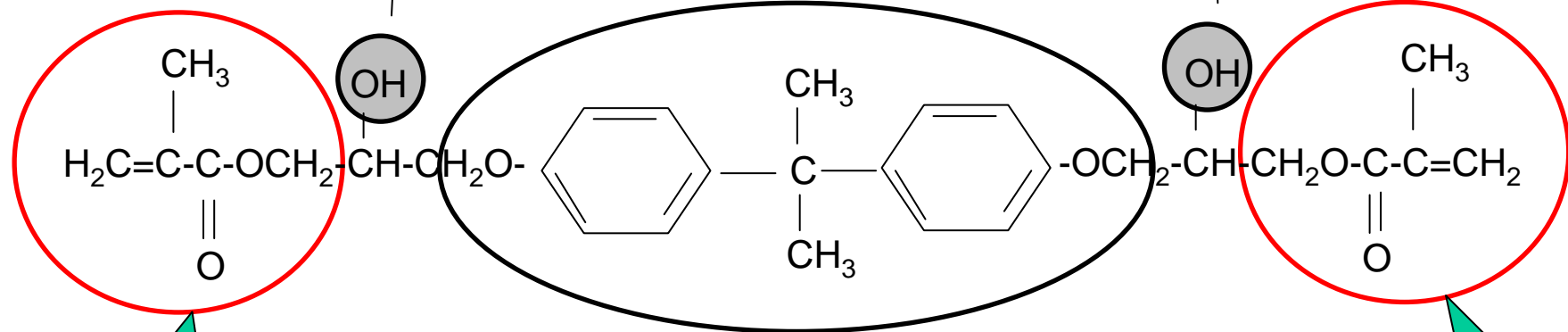
1. BIS-GMA 2,2-bis[4-(2-hydroxy-3-metakryloyloxypropoxy)fenyl]propan (bisfenol glycidylmetakrylát Bowen monomer, 1955)

Vyšší molární hmotnost - menší polymerační smrštění
(rigidita, menší množství 2 vazeb v obj. jednotce)

Obecná struktura dimetakrylátových/diakrylátových monomerů

U BIS-GMA schopnost tvorby H-můstek - vysoká viskozita - nutné míchat s TEGDMA, EGDMA, eBIS-GMA, HDMA

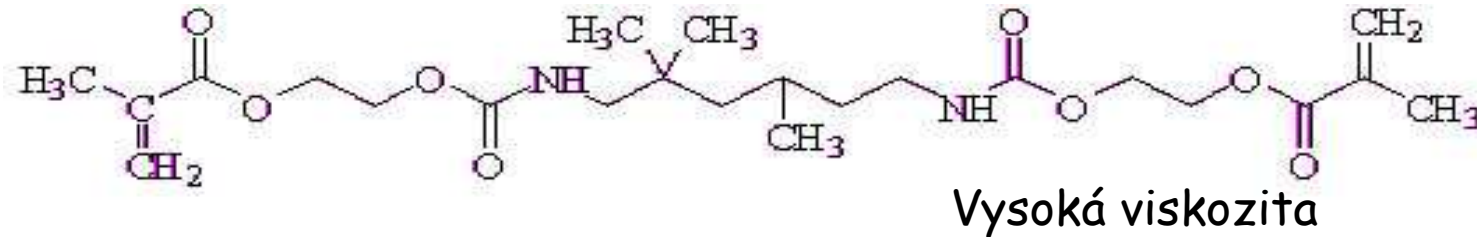
Metakrylát.
skup

„Spacer“ část molekuly mezi 2 metakrylátovými/akrylátovými jednotkami

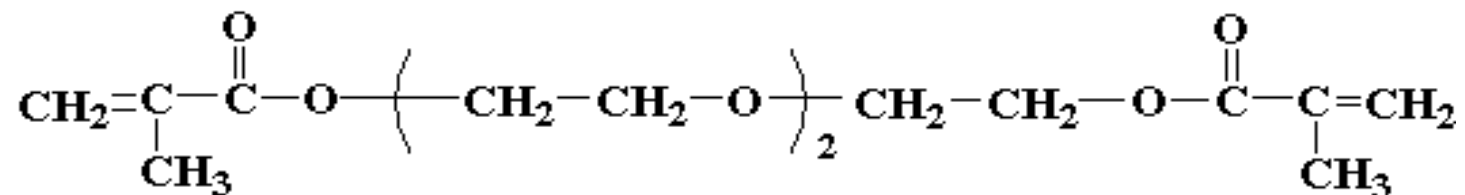
Metakrylát.
skup

Větší molární hmotnost - menší počet 2 vazeb v objemové jednotce polymerační smrštění, cca . 5-6 obj. %

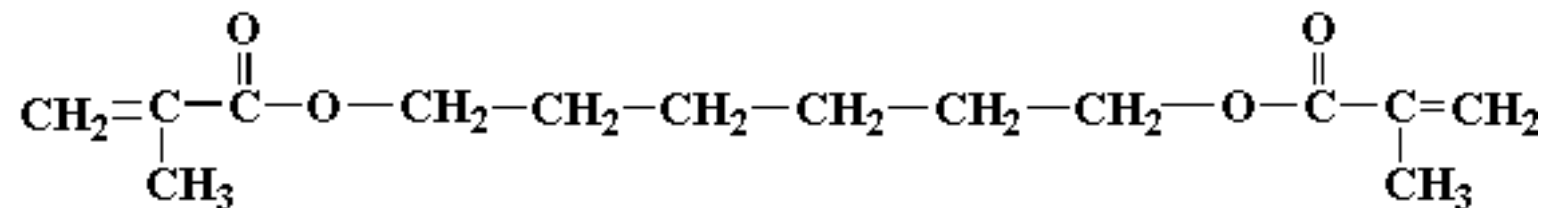
2. Uretandimetakrylát (UDMA) (2,2,4-trimethylhexametyl-bis-(2-carbamoyl-oxyetyl)dimetakrylát)

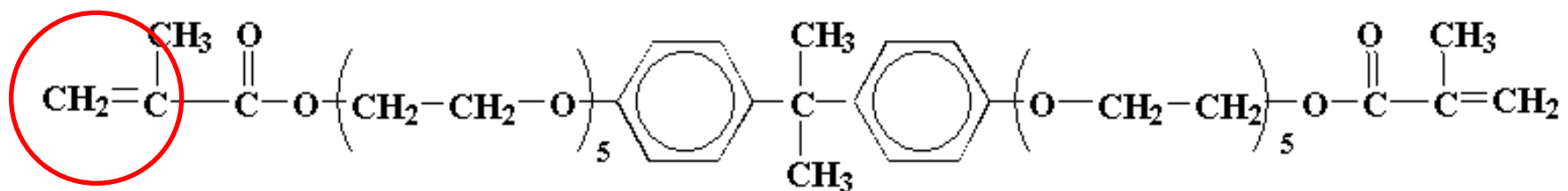
3. Trietylénglykoldimetakrylát TEGDMA (nízkomolekulární reaktivní ředidlo-menší viskozita)

4. 1,6 hexandioldimetakrylát (HDMA)

5. Etoxylovaná BIS-GMA (eBIS-GMA)

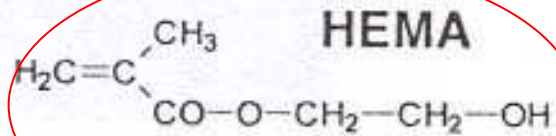

n = 1 - 5

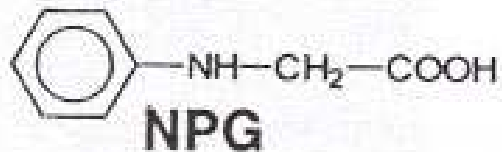
Blokované OH skupiny - menší viskozita oproti BIS-GMA

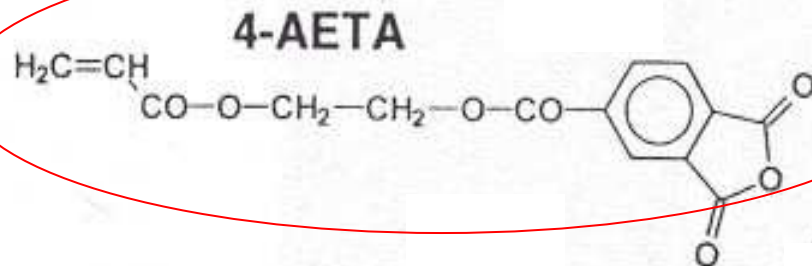
B. Typické monomery dentálních adheziv

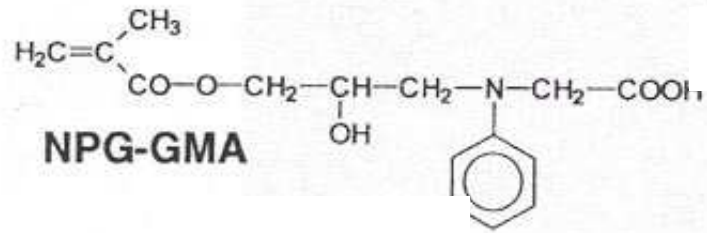
2-hydroxyethylmetakrylát

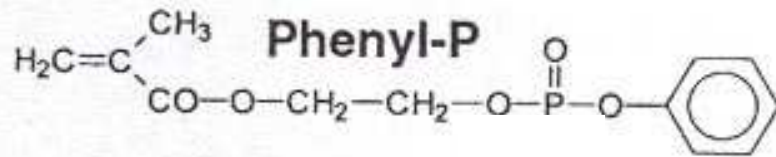
N-fenylglycin

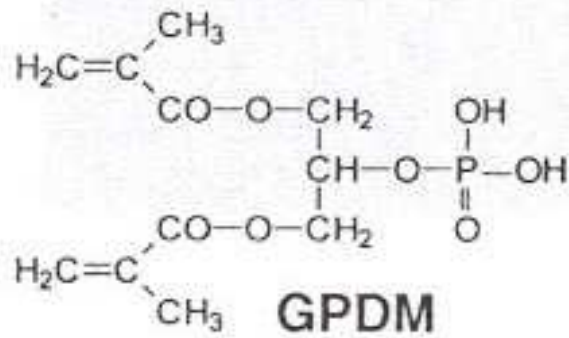
4-akryloxyetyltrimelitanhydrid

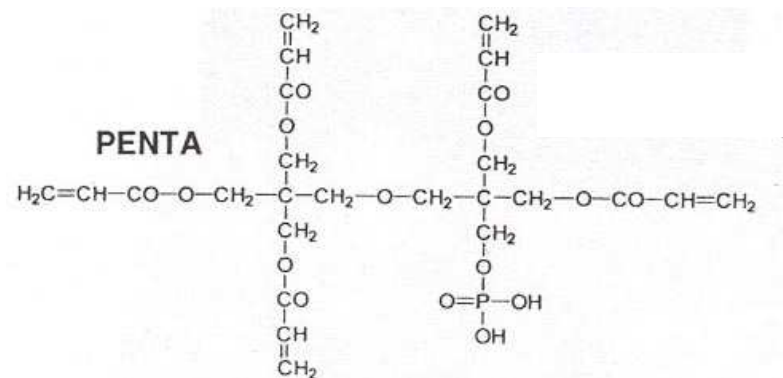
N-fenylglycin glycidylmetakrylát

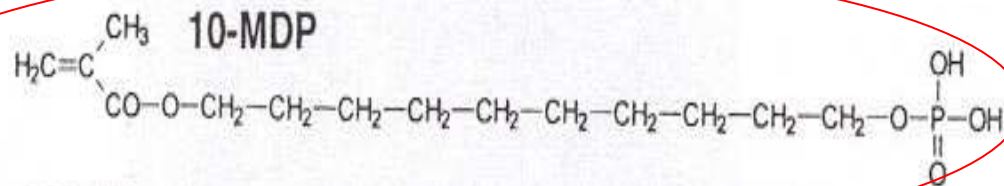
2-metakryloxyetylphenyl hydrogen fosfát

glycerofosfátmetakrylát

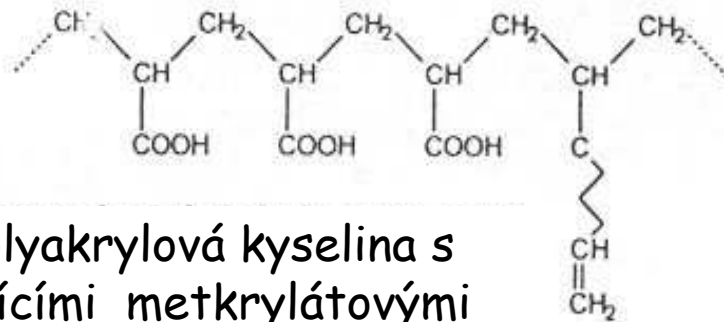

dipentaerytritol pentaakrylát
monofosfát

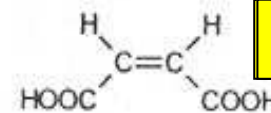

10-metakryoxydecyl
dihydrogenfosfát

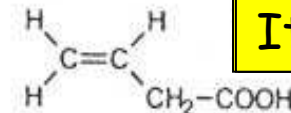
C. Typické polymery a monomery pro skloionomerní cementy

Polyakrylová kyselina s
visícími metakrylátovými
skupinami

Maleinová kys.

Itakonová kys.

Akrylová kyselina

Souhrn

1. Polymery, charakterizace (molekulární struktura)
2. Polymerizace - radikálová, kroková
3. Fáze radikálové polymerizace
4. Vlastnosti MMA a PMMA, polymerizace PMMA
5. Typy aktivačních reakcí, inhibitory
6. Charakteristika teplem, chemicky a světlem iniciovaných materiálů
7. Vícefunkční monomery pro kompozitní materiály
8. Ostatní monomery a polymery používané ve stomatologických materiálech